

Ecclesiæ judicio Tobiam, ut re ipsa computatur in Catalogo, quem proferunt à Nicenis Patribus descriptum (ignotum verò dicunt Hieronymo, quando in prologo galeato in libros Salomonis et Danielis prefabantur) Tobie pariter eosdem honores tribuisset. Itaque, eum nunc non dimicetur, utrum generale concilium, atque universa Ecclesiæ Tobiam ut divinum approbet; sed manifestum nobis sit, isdem de causa quibus permota fuisset Nicena synodus, computasse, teneamus omnino librum esse canonicum.

De S. Hieronymo æquum erat copiosus dicere, cujus auctoritas nobis in omnibus ferè locis opponitur, ubi de Libris deuterono-canonicis quaestio est; huc igitur et ad alios locos opportune traducantur. Sed quoniam de sancti doctoris sententiâ et fide dicimus, robagit jam quis unde constare cerò potest nostrum Tobiae librum divinum esse? Hieronymus è Chaldaico Latinum fecit, usus magistro chaldaici sermonis perito, quem Hebreum Rabbinis putant; hebrei autem hominis factum quis præstabit? Patres, concilia, uno verbo. Traditio, Graecam interpretationem commendavit, quam diximus à Latini nostrâ distare. Ex quo igitur fonte haecemus certam esse fidem nostram, et Tridentinos Patres de latine codice rectè judicasse?

Respondeo brevi: Primo, nos, quod ad hanc causam præcepit facit, satis habere, si hereticis nobis tribuant veterem Tobiae historiam, præsidio Deo esse conscripsit: quemadmodum si infidelis assentiret graecas Scripturas, quas olim usurpabat Ecclesiæ, esse divinas, ejus esseum confessione contentus, cùm de sanctorum Liborum auctoritate et divinitate disputarem. Discutendum alibi est num jure Latinam editionem sequamus; atque ultra præster alteri. Secundo, historicè corpus cùm idem sit utroque, et in paucis tantum adjunctis varietas, planè consequit, sì divina Graeca sit, que est latior, eis pariter et Latinam, que prior est. Scitum namque est, non omnia et singula, vel sola graeca latine editionis verba divina esse, aut priores Patres aut Tridentinos docuisse. Tertiù, liet usus Hieronymus hebrei hominis disciplinâ sit, fuisse tamquam magister quoque et cognitorum quae ab homine dicebantur; exemplar ei fuisse comprehendit, illud idem quod Origenes jam indicaverat; et iis autem in quibus cum graeca interpretatione contentebat, de ejusdem varietate in paucis locis optimè dijudicasse. Quartù demum cùm universi Latini Patres, qui Latinam historiam ex Graeca translatam legebant, ilam canentes omnes deposuerat, ac novam Hieronymianam suscepserint, fieri non posse, quin traditione docti cognoverint tam chaldaici codices veritatem, tum novi interpretis diligenter, tum non esse adjutorum quorundam fidem usi veteris editionis confirmatam. Ex eodem traditionis fonte Tridentinos Patres hasuisse, quod decernerent, dubitandum non est. Iacæ strictum, quæ dilatari poterunt, eliciti ex primâ hujus operis parte rationibus.

Soluto graviore arguento, cujus videbatur difficultor explicatio, reliqua ex jactis sepè principis

brevius expedientur. Non singulis, quod quidam tamen dicteri defendunt, duas fuisse urbes Rages in regno Medorum, in quarum altera domitellum pater Sara habuerit, in altera Gabelus; ad quem à Tobâ missus est Raphael; neque urbem Rages à circumpósito agro et rure distinguimus, ut velimus celebratus rui nupicias: in urbem autem ad Gabelum perrexisse angulum; sed verius putamus Latinum codicem librariorum colpū vitatum, et in capitulo tertio pro Rages legendum esse Echatanis, ut in graecis codicibus aliisque editionibus, et latini veteri legitur: *Eadem die contigii Sara filia Raguelis, que Echatanis (morabatur) in Mediâ*. Absit verò à nobis, ut in angelo Raphaële mendacium suspicemur, in quem certè eadere mendaciam non potest. Menitos angelos dicent, cùm in veterum patriarcharum conspectum venient esse Deum esse dixerunt? Ego sum Deus Bethel, sit ad Jacobum angelus Dei, Genes. 31, v. 15, qui ut Del' ligatus in Del' persona loquebatur; cur ergo mendaci accusat Raphaële inquietum se Azaram esse de filiis Israel, qui Azaria formam induit, sepe ut Azarium gessit? Præterea mystice significatio gratiæ angelorum verba accipienda sunt, ut et actiones humano more acta, que, similes tantum humanae cùm sint, quidpiam aliud significant, quām species demonstrant. Jam verò quid non verissimum in angelis responsione significatur, si ad hebreorum vim, sensumque attendamus? Ego sum Azarias. Ego adjutorium, auxilium Dei; Azarius magni filius, id est, filius minister magni gracie largitoris; ex filiis Israel, id est, ex ministris prevalentibus Dei, dominantis Dei, recti Dei, vel ex iis qui vident Deum, vel conjunctissimus amore filii Israel, quoniam eorum circa eum missa mili est. Id igitur quanquam à Tobia hominem sibi præsentem judicante non intelligetur, arcans verbis significative voluit angelus, se à Deo gratiarum omnium fonte et Domino missum esse in Tobiae patris et filii auxilium; quippe ipse erat Israëlitici populatur divino consilio divinitaque benignitate delectus. Soutiunt enim angelis nomina ab officio, ad quod deputantur, ut pugnans ille cum dracone immanissima hoste, europe subjiciens נָבָל, Quis ut Deus? alter bellis praesidens, נְאָרָב, Fortitudo Dei; alter morborum curacioni prefectus, מַלְאָכִי, Medicina Dei appellatur. Quare et idem iste, qui נָבָל est propter medico officium, נְאָרָב Azaria vocatur propter auxilium, quod in initio Tobiae comes impensurus venerat.

Cetera miramur ab hereticis objici, qui et veterem Scripturarum et novi Testamenti lectioni assuefi dicidisse jam debuissent sèpè Deum rebus quibusdam uti ad mirabilem affectionem per se inepitis quidem, divinâ autem virtute multum efficiéntibus. Si tubarum clangore disjecta sunt urbis Jericho munitionis moenia, Josue cap. 6, v. 20; si injecto in pessimos aquarum fontes sale, Elisei opera sanare sunt auctæ, lib. 4 Reg., cap. 2, v. 21; si lotione septimum reportata in Jordane restituta est Naamanis caro, sicut caro pueri parvuli, et mundatus est, ibid., v. 14; si luto linitis oculis, et ablutione facta, caco nato restitutum

est oculorum lumen, Joan. cap. 9, v. 6; cur ex felie et jecore piscis exenterati curari non poterit albugo, et cordis particula super carbones postea demon fugari? Non expellitur equidem daemon nidor, neque uncio felis liber cecitate; sed Deus vult inter alia miraculæ pietatem hominum ostendere. Nisi hoc admiserimus, non modo Tobiam, sed et omnes sacros Libros aut fabulosos aut superstitionis repudiabimus. Eisi autem fumus cordis et jecoris piscis physice valere non posset ad extrudendum damnum; tamen id suffit genus fortasse Tobiae et Sara sensus afficit, compescutque concupiscentias motus, et quiddam contulit ad castam, et pudicam vitam triduum agendum; que res malignum spiritum exarmavit, ac prohibuit ne Tobiae nocaret, quemadmodum septem prioribus Sara maris nocuerat; unde coactus est abiit, videns præscriptam castissimos sponsos cum triduum cùm castitate preces, vigilias, humiliatim jungero. Qui Tobiae victorie Raphaële magnum adjumentum attulit, non modo ostento remedio et quâ ratione utendum esset conjugio, sed invisibili sua vi, praesentiaque, adversus quam resistere Asmodens non potuit.

Restat adhuc unum, neque est dissimilandum, ab iis objectum, qui rident Tobiae excusat, quasi ex una ignorantia consuetudinum et naturæ rerum habere possit fidem. Quis credat, inquit, hominem multo opere ac labore defessum in ipso domo vestibulo, cùm commodis ingredi, et lectum petre posset, abjeccisse se ad paritem, in quo hirundines nidificarent; vel resipino corpore obdormisse, ubi, quod avicula exercisset, in oculos directò incidenter; missa illiæ stercora que oculos opplerent? Numquid et apertis oculis dormire homo laboribus defatigatus, ut leporis facinus? Tantane è nido ejcta colluvies, quæ oculis ut riga obtenderetur? Ignemque egesit hirundo, qui lumine urerat, cùm potius hirundinē sterecoris virus tergutur?

Sed fateor me credulam esse. Haecen enim credidi Tobiam, vel quod potius esset ex cadavero coniugione, vel quod gravina lugeret, vel quod in aperto aere astivis horis somnum capere mallet, tecio et cibis abstinuisse; et supinum in trabe, ex gr., cubâsse, que in aula vel hypæthrio repperit, ubi hirundo nividum posuisset. Credidi et jacuisse nido suppositum, quæ re nihil est credibilis. Credidi vel non obdormisse, sed prostrato corpore, apertisque oculis tantisper quievisse, dum somnus obrepceret (sic habent graeca exemplaria), vel pupillæ non clausi, et semi apertis sonno se dedisse (sic multos hominum dormiri Plinius, lib. 2, cap. 57, narrat), cùm casu accidit. Credidi et tum egesta stercora calida, quæ exsiccarent, que exsiccarent, unde concrecente membranâ, albuginem, seu leucocoma dicunt, osculi exercearentur: nam et Franciscus Valeñs, Philosophus sacra cap. 22, eam vim calidis hirundinum stercoribus tribuit. Et quod plius est, credidi non easi id evenisse viro sancto, sed singulari Dei providentia.

Ceterum neque medicinam didici, neque vim natu-

ra perspectam habeo, quam si haberem, uter utilique ad sacros libros defendendos, non oppugnando. Id unum scio ad probandas historias, et res, ut aiunt, factæ geometricæ demonstrationes afferri non oportere: Hebreorum approbationem, Christianorum fidem, veterum consensum, nullam cùd de re usque ad hunc tempus ortam dubitationem mihi argumento esse non modo nihil ibi reperi quod repugnet, verum etiam ita rem colligisse, cùque de causa factum cœcum Tobiam. Illud autem in mea mea sententia confimat, quod videam plures sacras historias dubias fieri, que sunt certissime, si quidpiam istorum omnium natura vestigatorum rationes efficerent; tum verò ob id quoque verissimam historiam credo, quod, si autem fingere occassioneis causas volueret, invenisset multò probabiliores quam stercoris in dormientibus oculis illapsi: quare, si hanc attulit, necesse est id unum quod evenerat scripsisse.

ARTICULUS VIII. De libro Judith.

Alter nuperius defenso liber succedit, multum et hisce ab Hereticis exagitat, ad quos tamen confutandos, cùm presumita vi sit, minus erit hoc loco nobis laborandum: sacrum Judithæ librum dico, quem è Chaldaico pariter sermone Hieronymus latine fecit, magis sensum è sensu, quam verbum è verbo transversum, ut ipse inquit prestatum in hunc librum. Ex quo intelligi debet nullum aucto S. Hieronymi fuisse. Ille Graecum exemplar, nisi velimus S. doctorem id ignorasse; vel neglecto Hebreo codice potius usum fuisse Chaldeo, in cuius tamen explicazione egebat interprete, quod nonquā nobis prohibatur. Nunc et Chaldaicum exemplar, de quo Hieronymus meministi, ausus sum dolemus, supereratque tantum Graeca translatio, que illius jacturam quoque modo compensaret, nisi ita discrepat à nostra Vulgata, atque adeo à Chaldeo, ut ambas hasce versiones ex uno codemque archetypo expressas fuisse, plerique vix credant. Quanquam fieri potuit, ut vel Graecus interpres non ad litteram sit interpretatus, sed excoigitatis quibusdam adjunctis paraphrasin ornaverit, vel S. Hieronymus, exponente hebreicè Chaldeo interprete, quo utelatur, in compendium historiarum redigerit, et sensum potius quam litteram latine reddiderit.

Hic liber ad insigni matrona, que primas in historiæ partes agit, nomen accepit. Nabuchodonosor rex Assyriorum in Ninive imperans, fuso Medorum exercitu, et Arphaxado rege capti, Asia populos ad occidentem Ninive sites ditioni sua adjungere constituit, vel ut habent graeca exemplaria, ipsos, qui ad se auxiliares copias non miserant, gravissimè ulisci cogitavit, simulque imperare omnibus, ut se unum pro Deo haberent. Negotium Holoperni maximis instructo copiæ mandavit, quæ terror circumquaque injecto Mesopotamiam, Syriam, Lybiam, Ciliciam sibi ultra dedicas usurpavit, veniensque in Idumæas fines ibi exercitum omnem dispersum collegit. Israelite primi fracti animo proper impendeus malum sibi, ac templo metuere; tum convocato per omnem Samæ-

riam milite, montibus occupatis, munitis urbibus se ad obserendum parare, ad quos et litteras dedit He- liachim summus pontifex hortatus, ut fortiter agerent, divinamque opem ardentius implorarent. Holophernes indignatus tantam Israelitarum audaciam sciscitatur à Moabitis et Ammonitis Israelitici populi robur, et quā de causa Assyriorum regis imperium ille detrectaret. Achior paucis explicat, unde populus illa venerit, quomodo Dei patrocinio fretus hostes vel metuendos vicerit, dum à Dei sui legibus non recedebat; ac de- munit irritans foris vim omnem cuiusque validissimi exercitus, si tunc nihil mali admisisset, et peccato ex- piato in Dei sui amictum redisset. Tum exardens iracundia Holophernes Achiorum Bethulam duci- jabet, quam erat obsessurus, ut eā capta, cum ceteris Hebreis temeritatis penas dare, jubetque urbem cingi obsecione. Ozias ubi prefectus, cum impetu hostium, atque obsecionem sustinere decrevisset, tan- tus repente habitantum mentes terror invasit, ut ur- lis deditio ne clamorarent, à quibus vix impetrari potuit quinque dierum spatium, ut nisi Dei auxilium adfuisse, demum ultis dederetur.

Tunc Judith vidua Manassis ditiis affluis, vulta elegans, corpore atque animo casta, aegre ferens diem velut divino adjutori praeinitum, tandem consilium cepit ingrediendi Holophernes castra, urbisque liberande, easo Assyriorum duece, si Deus dedisset. Itaque bona spes urbe egreditur, venit in castra, ad Holophernem ducitur, incedunt ei ambo Holophernes, ad convivium vocat, fit temulentus: claudit Hebrei mulier in ducis cubiculo, opportunitate data, dormientis caput obtroncat, subducit se, Be- thuliam reddit; ibi suspenso super muros Holophernis capite magnus adeo cunctis Assyris metus incutitur, ut omnibus relictis precipites se in fugam conjicunt: fugientes insecuri Israel, multos ferro cedit, optimā predā potitur, Deinde laudes concelebrat. Judith ad proiectum usque etiam vitam proximit, ejusque vī manente, populi Israelitici pacem nemo hostium perturbavit.

Hec historiā summa est, quam adeo accusant ha- retici: nam Grotius p̄e ceteris existimat totum hoc opus commentum esse, et publicam scriptorū cuiusdam volentiam Judicem et Synagogam Dei patrocinio munitam potest insignibus exprimere, quando Antiochus Epiphanes, bello Iudeis, et sacris Libris in- dicto, delere gentis et legis memoriam omne irito conatu testaverat. Nabuchodonosorem, aut Grotius, esse diabolum p̄is hominibus infensissimum; Assyriam esse fastum, atque superbiā; Antiochum sub Holopherne imaginē nobis exhiberi, cuius nomen Chaldaicē sonat *littera serpentis*, diabolū nimisū solitētē et ministrum; Juditha est Iudea, sive gens Judaica, vidua properea dicta, quid humano auxilio destitueretur; gladius Juditha sunt piorum preces, quibus hostis prosternitur; Bethulia hebreicē *תְּלִילָה בְּנֵי נְזֹבֶן* est Virgo Dei, vel templum Dei; Eliacim, ut cetera mittam, est Deus suscitator au- xiliū ad omne hostium genus superandū, Ilac ū

auctorem esse libri Judithē affirmare non sudent; in verā tamen historiā comprobanda convenient, ipsi- quem primū in Ecclesiā christiana sūmū attule- runt codicem, qui ab eorum patribus tantū fiebat, quanti liber quilibet, cui primas post canonica volu- mina deferrent, ut Origenes ad Africanum scripsit. Inde Patres Ecclesiā quid: eo sentirent, perpetuā consensione mandarunt litteris, quibus etiam previsse videtur Paulus in epist. 1 ad Corinth., cap. 10, v. 9 et 10, Judithē sententias usurparū; verba Pauli haec sunt: *Neque tentemus Christum, sicut quidam coram tentaverunt, et à serpentibus perierunt. Neque murmu- raveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perie- runt ab exterminatore.* Verba verò Judithē, cap. 8, v. 24 et 25: *Illi autem, qui tentationes non suscep- runt cum timore Domini, et impotentiā suā, et im- properiō murmurationis sive contra Dominum protile- rent, exterminare sunt ab exterminatore, et à serpentibus perierunt.*

Clemens enim Romanus, in epist. ad Corinth., inter multas mulieres que divina corroborata gratia virilia facta gesserunt, beatam Judithē commemorat, cui Deus Holophernem in manus tradidit. Clemens Alexandrinus, lib. 4, Strom., Juditham mulierem optimam premium fidei ait accipie: *Cum mulier in hostem fidei se p̄eclarere p̄essit, et potius sit capite Holopherni.* Origenes, homil. 9 in Jeremiam inquit: *Volo exemplum dare à Scripturā justi foderā festi- vantis, exemplum afferat Juditha pacientis se egressu- ram ab orandum, et ad Holophernē cubile redditum.* Tertullianus, lib. de Monogam., commendans unicas nuptias exemplis Scripturarum, et Juditham Merari filiam sanctis monogamis accenset. Quia verò dicimus de Ambrosio, qui, lib. 5 de Offic. et lib. de Vitu, longam de Judithi laudibus orationem habet, ac propter formam, sermonis elegantiam, consilium, castitatem, sapientiam, sobrietatem, jejunium, fortitudinem, contemptum mortis, fiduciam in Deum, alias virtutes retulisse insigne ad triumphum fortissimo hoste, multis perspicuerit. Quid de Hieronymo, cuius sententiam in superiori articulo retulimus: *Quid de sancto Fulgentio, epist. 2 ad Gallam cap. 14, scridente: Habet et in vete et in novo Testa- mento sanctorum viduarum, quibus adficeris, exempla: v. veteri Testamento, Judith: Anna consideretur in-*

*injuria deinde negatur diem festum, de quo com- mate ultimo capituli ultimi: Dies autem victoria huius festi- vatis ab Hebreis in numero sanctorum dierum accepit, et colitur à Judeis ex illo tempore usque in praesentem diem, celebratum fuisse, cum scriptor vi- vebat, qui in Hebreorum calendaris et de causa agendum esse diem festum non notatur. Numquid festi eius celebritas erit scriptoris figuramentum? aut illi ita fuit impudens, ut tanquam rem vulgatam contra omnium testimonium, qui vivebant, ausus fuerit comminisci? Verum quidem est desse illud comma in Graeci, in Syriaci exemplaribus, in Latinis anti- quis: *at verisimum pariter est S. Hieronymum in Chaldaico codice illud legisse, quod et latine excr̄puit.* Fortasse Graeci interpres cum versionem adornavit, videns diem festum olim institutum, agitari jam de- suisse, postrem versiculum Graecē interpretari necessarium non censuit; idcirco potuit festum à felici rei eventu inductum aliquot annos recoli; deinde vero ob novas populi angustias aboliri: sicut sole-*

nia occisi à Judà Machabeo Nicomori acta Josephi temporibus, ut lib. 12 Antiq. Jud., cap. 17, scribit, à multis iam seculis in calendaris Iudeicis non signantur. Qui enim divina institutionis non sunt, sed presentibus de causis ab hominibus constitutuntur, multis modis cessant.

Quæ de filiis Titani in canticu Judithæ, cap. 16, v. 8, leguntur: *Non enim cecidit potens eorum a juvenibus, nec filius Titan percutserunt eum, nec exelsi gigantes opposuerunt se illi, sed Judith filia Merari...* non auctori tribuenda sunt, sed interpreti, qui cum his in eodem versiculo **מִנְגָּדֶת Gigantes** vertentur debet ret, malum in altero loco *Titanum* nomen adhibere, territorum hominum, ut fabula narrat, ac proceritate insignium. Quid autem mirum sit, interpretem qui in libro Job, *Arcturi, Orionis, Hyadum, Pleiadem, Amanthea* nomina usurparunt, et cap. 26 Proverb, veritatem Hebreorum **מִנְגָּדֶת acerum Mercurii** (pro acero lapidum; vel, ut alii volunt, funda), in Judithæ librum filios Titani cælum licentia intrusisse?

Ut autem gravior, que contra libri veritatem et divinitatem oppominator lucem quendam acciperent, dirimenda lis esset, que interpretes et chronologos haec in variis partibus traxi, de tempore historiae Judith: ante captivitatem Babyloniam, an post contigerit. Profectò multum interest ad extricandos nodos, quendammodum tempus historiae constitutus: sed quia proxior esset articulus, si numeris omnibus absolveretur hujus rei tractatio, tempusque nobis illa præteripet in allorum explicacione impendunt, strictius opinionem varietatem, et causas persequear, ut in genere saltem intelligatur, quibus armis contra id quod sentimus, adversari pugnant, quibusque obnuntur. Quod si difficile adhuc videatur certum tempus definire, non erit propterea historiae veritas, aut dignitas inserta, cum multis sacrae historias et profanas paribus difficultatibus obstructas certas te-neamus.

Eusebius et Grægorius Syncelus putant Judithæ factum post redditum à captivitate Babyloniam accidisse; sed primus, cum quo Hebrei sentint, regnans Cambyses, alter Xerxes: uterque multos habet sectatores: ita autem sententiam suam confirmant. Cum excitatum est gravissimum illud bellum incendium contra Israelites, quo proxima quoque arreisset Hierusalem, nisi Juditha præsidium inventisset, desiderant jam reges in Israel et Juda, jusque omne regendi erat summo sacerdoti Eliachimo, sive Joachimo; qui et apparatus bellici summate suscepit: neque credi potest ardens adeò bellum actum fuisse à populo, quin rex maximus offici suæ partes ageret, si rex quidem illos fuisse: atq[ue] ante Babyloniam captivitatem posteri Davidis continua successione regnabant, et tantum post redditum penes pontifices mansit auctoritas. Insuper quando rempublicam reges Juda gubernabant, nemo pontificus fuit, qui Eliachimo nomine appellatur, sive Scripturas sacras, sive Josephum consulas: à solita vero captivitate Joachimum extitisse legimus, qui sacræ praeditus, Xerxe regnante,

est que in textu græco dictus Joachim, quem Vulgata Eliachim nominat.

Preterea in capite 5, Holophernes à principibus Moab et duciibus Ammon explorat quinam sit populus montana obsidens? quo numero? quas urbes teneat? quis militie rex? Achior vero dux filiorum Ammon respondet inter cetera ante paucos annos nationem illam propter legis sua neglectum abductam captivam in terram non suam; nuper autem reversam ad Domum, congregatam ex dispersis ascendisse montes, atque iterum Hierosolymam, ubi omnia ipsius sancta sunt, possedisse. Hac saepe Holophernis interrogato, et Achior responsum, neque temporibus stans Iudæorum regni, neque diebus Manassæ congruit, solutumque iam captivitatē indicat. Rogarene debuisse Holophernes, quisnam esset populus Israeliticus, quisve potissimum rex, quem paulo ante in Assyriam captivum deportatum ignorare non poterat, et fortassis viderat? nomine et brevibus respondens Achior esse populum à Nabuchodonosoro nuper contritum et regem planè cunctum quem vincut in Niniue ad regem adhaerenter Assyriaco ipse copia, quibus ipsem imperabat? Rursus Achior respondens, et mala à Deo olim immissa Iudeis referens, spectat captivitatem Babyloniam, quam nativas coloribus depingit in Græco presertim exemplari, ubi recentem Iudeorum cladem narrans ait: *Kai ὁ νεώτερος τὸν οὐρανὸν εἰπεν καὶ ἔλεγε, τέμπλον Δει πόστον factum est in peccatum, id est, disjectum et aquatum solo, quo nō nominis de templi excidio incediisque dei poterat.*

Denique ad annos Babyloniam servitutem precedentes accommodari nequit Judithæ actas, et vite duratio, et pars Israelitæ per Juditham allata. Nam cap. 8, Juditha junior adhuc et elegantissima formâ dicitur, cum Holophernes convenerit, cumque ad sui amorem accedit; cap. verò 16, v. 28, vixisse annos 105, totoque ejus vite spatio, et post mortem annis multis non fuisse qui Israelitæ perturbaret: supputemus jam à morte Manassæ ad bellum usque Nechaonis regis Egypti, in quo Josias occubuit, effluxerunt anni tanquammodū 54, quare etiam ponebuntur Holophernes sub exitum vite Manassæ invasisse Judæam, tum Juditha sexagesimum attas annum excesserat. At mulieri ita protœcta defloreretur jam omnis forma dignitas, neque vidua plurimam sexagenaria irrede adeò Assyriæ ducem potuisse, aut tantos in ejus pectora ignes excitare. Verius igitur ad tempora Cambysis vel Xerxes post Babyloniam captivitatem Judithæ factum rejicitur.

Bellarmino contra, et Serarius, quos Ingens interpretum numerus sequitur, ante captivitatem Babyloniam, et sub regno Manassæ historiam Judithæ contingit defendunt, neque sub Xerxes imperio accidere posuisse. (Cambyses enim esse Nabuchodonosor, atque illo regnante obessa ac liberata Bethulia multò minus congrueret dicitur. Cambyses Babylone in throno sedet, non Niniue. Cambyses septem tantum annos et menses quinque imperium tenuit, ex Herodoto, lib. 5,

cap. 5; Nabuchodonosor vero anno regni 12 Arphaxadum in bello devicit. Cambyses provincias omnes accepit hereditarias, quas Holophernes in libro Judith regi acquisivisse narratur, et in totam Judeam presertim dominabatur, nullo contradicente.) Et enim postquam flebri Babylone redierunt, neque in Mediâ, neque in Assyriâ sibi erant reges, qui principatum haberent, Persis jam totam Asiam occupantibus: in libro autem Judith legimus Medorum atque Assyriorum atque fratre potentissimos in Oriente reges de totius Asia principatu dimicantes. Neque réponant Xerxes regem, bello contra Grecos infeliciter gesto, sibi esse expesse contemptu, et tum duo a Xerxes prefectus amplissimis Medis atque Assiriae provinciis, occasione capit à regis obsequio defecisse, sibiique regnum confirmasse. Nam usurpatum hanc novorum regum autoritatem acutis fingunt, quā antiquitatis testimonia probent. Ait certè Justinus lib. 5 Artabanum Xerxes prefectum, deficientem quotidie regis majestate, in spem regni adductum fuisse; at pretre regiam protestatione habuisse non scribit. Quomodo vero Nabuchodonosor Xerxes etate, et stante Persarum imperio regnare in Niniue, quā a magno Nabuchodonosore eversam novimus? Revera quantum ad historias tanhebraicas, quām gracias, et maxime Herodotus legimus, Niniuem, regnante apud Hebreos Josiā, apud Medos Astyage, fuisse subversum, Hieronymus prefatione in Jonam.

Accedit historiam Judithæ evenisse paulo post quā urbem Ecbatana condidisset Arphaxadus, vel saltem novis astifici auxisset, ut habeat Graeca exemplaria, cap. 1, v. 2, *Kai ἤδη πάντας ἐν Ἐβατανῷ, et ἀδικήσαντες στρατεύεται οὐρανοῖς*. Herodotus autem lib. 4, cap. 9, à Deo Medorum rege extractum trudit, quam filius Phraortes vel Phraortes amplissimè creditur: convenientem enim quodsmodum Aphrastus et Arphaxadi nomina; et quæ in libro Judithæ Arphaxado narratur, Phraorti evenisse cadem, Herodotus scribit. Narrat enim historicus Phraortem, cum multis provinciis imperio suo adjunxit, arma movisset in Assyrios, amplissimamque eorum sedem Niniue obsidione cinxisset, ab Assyriis superaturam, et cum maximè exercitio sui parte casum. Quis non hæc eadem legit in libro Judith initio?

Rursus Nabuchodonosor rex, qui Arphaxadum devicit, Babyloniam simul, atque Assyriis imperabat: zōmen quippe Nabuchodonosorus regnum est Babyloniorum, qui tamen à sacro auctore rex Assyriorum fecit: sed regnum utrumque fingi non potest in diu regni potestate fuisse, nisi ante Babylonianam servitudinem. Assardon enim rex Assyrius, Babylon capti, Chaldaicum imperium ab Assyria divulsum, atque à Beloso sive Baladano satrapa Babylonie olim constitutum ditione sue restituit A. M. 5523, multò antequam Iudei Hierosolymam deportarentur, quod constat A. M. 5426. Jam vero quo iniquum tempore Nabuchodonosor iste victor Arphaxadi regnaverit, et quis tum Iudeorum rex principatum tenuerit, inde colligatur. Ecbatana condita est à Deoce Medorum rege,

secundum Husseri nos calculos ex Chronico Eusebii A. M. 5206. Per id tempus sedes Assyriorum regum erat Niniue, ut ex Tolize capite prima deducatur. Massæs Iudeicum regnum est ingressus A. M. 5506, et quinquaginta quinque annis regnavit in Hierusalim, vel salem virit, postquam est regno potius: nam temporis partem captivus egit Babylone, lib. 2 Paralip., cap. 5, v. 11, illuc abductus ab Assardonio Saoschini patre. Saoschinius, qui Nabuchodonosor Judithem putatur Babyloniis Assyrisque imperans, auspiciatus est imperium A. M. 3556; idecirca anno imperii 12, Judith cap. 1, v. 5, Arphaxadum delibavit anno 3518; Holophernes caput abscondit Juditha, anno postquam Assyrii Arphaxadum superaverant, quem sive Dejocen cum Husserio, sive Phraortem cum plures interpretum velis esse, nihil refert. Cum igit ab anno 3506 ad annum usque 3561 regnaverit Manasses, isto Judeis imperante, de Holopherne triumphatum est: cùmque ex initio libri Judithæ satis constet, non multò post aut conditam aut dilatata, cinctamque muris Ecbatana historiam confingisse, aptissimè conjectura fit quis sit Nabuchodonosor ille Assyriorum rex, quisve Arphaxadus Medorum. Hæc innuere sufficiat.

Hæc causa adducti, qui Bethulie obsidionem referunt ad Manassis tempora ante captivitatem Babyloniam, ita respondent argumentis aliorum judicantium historiam Judithæ captivitatem illa esse posteriorem. Manassis equidem nulla in libro Juditha fit mentio, quia vel à vinculis solutus, et Hierosolymam reversus penitentia agenda, et reparando præterito malo incombens, ut omnia regni negotia Joachimo pontifici commiserit, ut Josephus scribit, lib. 10 Antiq. Jud., cap. 4, vel Senatu Hierosolymitanu, atque Ozio potissimum urbis prefecto totam ejus urbis defendenda curam reliquerat, dum ipsem in communione Hierusalim totum occupabatur. Nam Eliachim rebus sacris et templo verius consulebat, animos addens timore perculens, firmamque in Deo fiduciam excitans, quod erat pontificis officium; vel in speciem à belli negotiis abstinevere voluit, ne in Assyrios rebellis esse videarentur, qui paulo ante ab iis in libertatem dimissus fidem fortasse dederat se arma contra ipsos non caputrum.

Eliachim vero summum pontificem temporibus Manassæ extitisse ita persuadent. Lib. 4 Reg. cap. 18, v. 18, Eliachim filius Helcia dicitur propositus domus Ezechiae patris Manassæ: *Egressus est autem ad eos Eliacim filius Helcia propositus domus. Helcia vero regnante Ezechia pontificatum gesit*, eique in pontificatum filium successisse sub Manasse quis noget? Iterum Isaiae cap. 22, v. 20 et 21, hec de Eliacimo legitur dieta ad Solonem propositum templi: *Et erit in die illi: vocabo seruum meum Eliacim filium Helcia, et induam illum tunica tuā, et cingulo tuo confortabo eum, et potestatem tuā dabo in manu ejus, et erit quasi pater habitibus Hierusalem, et donui Iuda*. Quo in loco auctoritas, et officina, et virtus Eliacimo tripla illa ipsa prædictur, quam in extremis populi

angustiis noster Eliachimus ostendit, dum Holophernes Bethuliam obsidebat. Quia de causa Hieronymus et Cyrus non alium esse Eliachimum, qui in Isiâ, ab eo qui in Judith nominatur, affirmare non dubitabant.

Neque mirum est hujus pontificis nomen in pontificum genealogiis ante Babyloniam servitum non extare neque in Scripturis, neque apud Josephum. In capitulis enim 22 et 23, lib. 4 Reg., creditur hunc Joachimum nomine patris Helcias appellari; in Paralipomenis autem, et in Baruchi prophetâ, ubi Helcias filius Selliū, et pater Azaria dictur, nomen patris pro avo, et nepotis pro filio ponit, ut Helcias pater sit Joachimi, Joachimi Azaria, quod in Scripturis non est insolens, neque eget exemplis ut demonstretur. Intricata præterea ad eō est pontificum successio sive in Scripturis, sive in historia Josephi, sive in *Seder Olam*, id est, serie temporum Thalmudistarum, ut certus inde pontificum numerus nequeat confici. Ex universis Scripturis ab Aarone usque ad redditum à servitu Babylonis numeruntur pontifices 28, quot numerat Josephus; mutatis tamen nominibus quibusdam, atque inverso ordine: at ex lib. 1 Paralip. sigillatio 24; ex *Seder Olam* 25. In eundem scopulum incidunt, qui ab ædificatione secundi templi usque ad Titum catalogum pontificum describere suscepserunt, quorum ali numerum augent, ali minuant, atque in appellandis nominibus discrepant. Quid porr̄ tanta varietas indicat, nisi pontificum seriem in Biblis accuratè non esse descriptam, atque unū pontifici plura nomina, vel pontificibus pluribus unū nomen esse tributum?

Explorat deinde Holophrēnus à principibus Ammon et Meab Judacum vī, et potentiam, vel ignorans quia tum primum in eas terras venerat, et primum fortassis Assyriorum copias ducbat; vel ignorans similius quante esset Hebreorum vīres, ut experiret illorum principis fidem; vel penitus intelligere volens quid possent Hebrei, atque an eum summi quisbusdam populus Arabibus, Ægyptiæ societate habent. Interpretari etiam possimus Holophenis verba non ut sciciantis, sed indignantis minaciter, et Iudeos contumeliosi: *Dicite milii, ecquis est iste populus in rupibus et cavernis montium fidens, qui Nabuchodonosori toti terra metendo obistere audeat, cum que principem detrectare? dicite: quis est?*

Respondet autem Achior alibi repeatere populi originem ab Abrahamo, ut plenius datam fidem liberet; tum sit: *Nam et ante hos annos cim recesserant à via quam dederat illis Deus ut ambularent in eā, exterminati sunt preliis à multis nationibus, et plurimi eorum captivi abducti sunt in terram eorum suam*, cap. 5, v. 22. At non potuit Achior Babyloniam captivitatem commemorare, quæ tempora Xerxis longè præcesserat annis plenioribz 420: cim è contrario illata terra Israelitica vastias per Salamanassarem, et Judeam per Assaradonem non ante multos annos fuerit, illa scilicet an. 63, hec ferme 20. Dixisset etiam verius ab una tantum natione Chaldeorum exterminatum populum, non à multis; atque omnes omnino abductos esse in captivitatem, non plurimos, si de plenissima omnium capti-

vitate Babylonica fuisse locutus. Addit: *Nuper autem reversi ad Dominum Deum suum ex dispersione, quā dispersi fuerant, adunati sunt... et iterum possident Hierusalem, ubi sunt sancta eorum;* atque hæc suā oratione pars spectavit Manassis liberationem ab Assyriorum vinculis, et redditum Hierosolymam. Nam cùm Manasses rex captus est et Hierosolyma direpta, Judei metu perculsi subduxerunt se: restituto autem rege in pristinam libertatem, postquam ponenter Babylonie acta Dæm sibi prouocauit, et ipsi ad primam sedem redierunt. Tunc et templum, et altare, in quo idolorum status Manasses exerat, et sacra vase purgata, atque ad suam dignitatem est restituta Religio.

Quod si Græcus interpres maiorem vestitatem, et totius templi ruinam significare videtur, tantum fidem, ut ab initio monimus, non inretrat, ut ab Hieronymianâ translatione recedere debeamus. Sed neque id interpres Græcus eversum funditus templum: inò vero factum esse in pavimentum, id est, quasi profanum locum, qui proculciter infidelium pedibus, ut Syrus traduxit: *Factum enim est templum Dei in pavimento, etiam si rituum non esset, quia profanum, pollitumque à Manasse fuerat, positis ibi idolis, quoniodam profanari solent, quæ in terram procipiuntur, et protervunt pedibus, ut calcatur pavimentum.* Scripturarum enim dicendi genus est, quod et in veranculo sermone adhucsemus *sancta conculari*, cùm nulla rerum divinarum habetur ratio, et omnino contemnuntur. Sic lib. 1 Machab. cap. 5, v. 51. Judei orantes Dominum clamabant: *Et sancta tua conculari sunt...* neque tamen eversum fuerat ab Antiocho templum. Idem ipse Græcus interpres hanc explicandi rationem suggerit, dum cap. 4, v. 5, notat: *Quia recenter ascenderant à captivitate, et nuper omnis populus collectus fuerat Iudeo, et rasa, et altare, et donus à profanatione sanctificata fuerant.* Si ergo templum, et altare purgatione tantum egerunt, neutrum ante fuerat aquatum solo, neque funditus eversum.

Definiri ultimo loco Judithæ actas ex oris elegantiâ non potest; neque ejus juventa cum pœna componi, quæ post ejus mortem multos annos duraverit. Quare hic herent, qui sub Manasse factum Judith constituant: nam illud, non fuit, qui perturbaret Israel, cap. 16, v. 50, intelligi nolant de solis reliquiis Israelis à Salamanassare in Samariâ relictis longè pace frutis, cim illa reliquie distinctum à Iudeis corpus Reipublice non efficerent; sed Iudeis nomine significatarunt omnem Hebreorum terram, quæ pacem haberent. Expediunt se tamen utcumque hac ratione: Juditham adolescentem adhuc fuisse, cum Holophenius caput abscedit, nullus Scripturarum locus evincit: poterat ergo sexaginta annos natam retulisse insignem illum de Holophene triumphum; inde numerentur anni quatuordecim ad mortem usque Manassis; dicit imperii Ammon: tringita et uno Josias; septem Joschimi, antequam Babylonem à Nabuchodonosore abduceretur, componentes annos 54. Hoc calculo constat: ut vixisset Juditha annos 45 post celeberrimam victoriam, non plurimos, si de plenissima omnium capti-

riam; pax autem decem circiter annis, et mortuus, in Israele perdurasset; igitur dicere verò potuit scriptor sacer vivente Juditha, et multos post annos pacis fructum non fuisse ab hostibus Israeli ademptum. Non immorior autem usque ad Joachimum regem à Chaldaëis deportatum dictrum nihil perturbationis attulisse Israeli exteris utique gentes: nam Josias lacessitus non erat à Nechaone, qui contra Assyrios tantum duebat copias; ipse verò ultro voluit preter regum suis fines egredi, et proficisci Nechaoni itinera intercludere: imprudens fortassis, qui et imprudentiam morte luit, quam tame nullum bellum consecutum est.

Dificile sanè cuiquam videbitur in animum suum inducere quomodo sexagenaria mulier adeo venustate et formâ oris valuerit, ut ducem a sui amorem inflammaret. At cogitet ipse secum mulierem, que centu quinque annos vixit, viribus firmam, vivido colore optimâ corporis temperatione posse et ad sexagesimum usque annum multis junioribus formâ præstare. Nec enim ejusmodi atas auctororis dignitatem, que primis juvenis annis in vīus incederit, etsi immunitate sepe soleat. Sare plusquam sexagenaria, item et nonagenaria forma non deflorit, quin reges Assyrii et Gerarisi ab Abrahamo abducerent, capti ejus pulchritudine: tum meminerit quantam Deus attuliter matrone cum dignitatem, tum venustatem: denum sciat mulieris laetitia, bene compli et scilicet loquentis, licet aduloris, amore capi illico potuisse senem ducem ad voluntatem, et feminarium amores propensissimum. Quinquaginta et sunt, qui Manassen plures multo annos quam à quatuordecim, post Judithe triumphum vixisse colligunt, lique annus ferme septuaginta pacem Israëlis producent. Quia si vera sunt, Juditha quadragesimum quintum annum non excessisset, cim ejus amore arsit Holophrēnus, auge ei fuisse atque cosa sui desiderium faciliter excitat.

Hic usui magno esse possunt contra validiores hereticorum aggresiones, quæcumque ex duabus probetur sententia: præserendum verò si posterior: man cetera ab iis opposita leviora sunt. Ex his unum illud est Nabuchodonosori nomine nullum unquam appellatum in historiis nisi Babyloniorum regem non Assyriorum; cormque sedem Babylonem fuisse, non Niniven. Alterum est, in diebus Manassis totum Samaram, et regionem omnem, que in Israeliticum regnum olim pertinebat, in regis Assyriorum potestate fuisse, et repletam Cuthaei: quoniam neque Bethulia à filiis Israel tenebatur, neque ab ipsis in omnem Samaram mitti potuerunt, qui occuparent omnes vertices montium, ut scriptum est cap. 4 Judith., v. 5. Tertium est Holophrēnem in libro Judithis describi agentem Persorum moribus, cim tamen Persæ regum Assyriacorum temporibus essent ignoti. Quartum est in cap. 8, v. 1, originem Juditha derivari ex Simeone, filio Ruben, in quo aperte fallitur scriptor. Simeonis quippe frater Ruben fuit, utriusque verò pater Jacobus. Quintum commendari à Juditha facinus Simeone et Levi, cap. 9, v. 2, qui ob Dinez violationem percerserint Siche-

mitas, quod tamen à Jacobo patre, cap. 34, v. 50, et cap. 49 Genes. reprobatum est.

Merito hæc dicole viora: Nam primo Nabuchodonosor et Assyrii, et Babylonis imperavi: statuunt enim, ut diximus, ab alterius sententia propagatoribus alio nomine Saosduchinum esse Assaradon in imperio successorum. Quoniam gerere nomen Nabuchodonosoris potuit, quod Babylonis regibus commune erat, sicut Pharaonis Ægypti, et simul rex Assyriorum vocari, quemadmodum Esdras lib. 1, cap. 6, v. ult., Darius filium Hystaspis regem Assur vocat, quoniam, si accusatus loquamus, Persarum rex dici debuit. Iterum res in historiâ spectatur, non verba penduntur. Hæc post Babyloniam captivitatem principes omnes Transseparatenses sibi infenso Nabuchodonosores nominarunt, proper magni Nabuchodonosoris celebratatem, qui Judæis extremum illud exitium attulérunt: scriptor verò libri Judithæ vel Babylonie, vel in Chaldaea scripsisse putatur.

Secundum, fatetur, et supra constitutum à nobis est, regnum Israel usurpatum fuisse ab Assyriis, et populum in servitutem abreptum; sed multi qui in montibus se subduxerunt, dūm Samaria expugnatur, et qui è captivitate effugerant ex filiis Israel, cim repperissent desertum propè mare Tiberiadis Bethuliam sòe re recipientes nunciandam curarunt, ibique sub imperio principis Oziz ex tribu Simeon se tuebantur. Militero autem poterunt et in omnem Samaram: nam Samarias plurimos, sive Cuthaeos, qui à sacerdoti Israëli regem Mosis docti erant, legemque ipsam ex parte saltem suscepserant, difficile non fuit consentire cum Judæis, et contra Nabuchodonosorem arma sumere iubentibus divinos honores sibi tribui, minantemque exterminium.

Possimus etiam ad pleniorum hujus argumenti disolucionem cum Humphrido Prideaux sic rem explicare. Assyri quidem regnante Salamanassare totam Samaram ceperant, atque cō colonias miserunt; vel cim ab eis restitutis est in libertatem Manassis, atque iterum data fide in Iudaicum dronum impositus, totius Samaria factus est princeps quasi fiduciarius, quem vasorum vocant. Respè, ut notum est ex lib. 2 Paralip., cap. 34, Josias Manassis nepos in ditione sùa habuit regem omnem, quam olim Israëlis reges deleti possederant: neque intelligi potest quoniam ad Josiam ea possessio migraverit, nisi ab avo Manasse profecta censeatur, quam Assyrii liberaliter dederint in fide, et in clientela sùa subjectum Judeorum regem tenerent. Intererat autem maximè Assyri regis augere potestiam regis Iuda, cumque sibi devincire, ut adversus Ægyptios obistere valeret, atque iterum præterea intercludere, si forte ipsi in Assyriam invadere tentassent. Igitur licet Samaria, ante Manassis liberatio nem à captivitate, ab Assyriis teneretur; atamen soluto Manassis cum quisbusdam conditionibus ad eum transiit, in eaque ipse imperabat. Postea accidit ut rex Medorum Assyrium vexaret; iste (ut Græcus codex habet) auxilium à foderatis, à clientibus petuit; nemo ei venit auxilio: Manasses vero cim esset ex recenti

plagā quasi sauciū, meo iudicio, nō potuisse quidem subsidio mittere: quamobrem iratus Nabuchodonosor, re adversus Medos feliciter confectā, armis veritatem omnes à quibus se derelictum viderat, quorum terras omnino incensurā erat, nisi victoria cursum Judith impedivisset. Vel etiam (si latīnum interpres omnino sequimur, in quo nulla est mentio vocati ab Assyriō rege contra Medos subsidii) Nabuchodonosor cede Medicarum copiarē elatus, et tunnēs cogitaverat in orbem totum exercere tyrannidem, religiones omnes subvertere, seque unam Deum colendum exhibere: quare nihil mirum, si obstitutum est à Judas, etiam si fidei illi Manasses vel sacramēto.

Tertio, etiā Holophernem Persarum mores et consuetudines tenuissimū constaret, Persam esse nemo probabat. Numquid Assyri prīmū non potueron tisē moribus ut, quos postea Greci scriptores Persis tribuerunt? Nam Graeci silentio prætererunt vivendi institutum et formam Assyri usitatam, quod incomperto Graecis esset, quam vix rationē ii fuissent scēti: de Persarum vero agendi genere sibi notio fūse serpserunt.

Quarto, vel Judithē progenitores Simeon et Ruben sunt illustriores quidam viri ex Simeoni tribi; non autem patriarchae filii Jacobi: vel quod credibilis est, loco Ruben legendū est Israel, ut Greci cothies habent, et sanctus Fulgentius in epist. 2, ad Gallam legit. Etō tamen in loco nemo existimet omnes Judithē proavos ad Jacobum usque recenseri nullo pretermisso; plus enim quād 16, generationes Judithā à Jacobo distabat: sed Scripturam morem hunc esse sciāt in genealogiis texendis, sep̄e querundam Patrum nominā præteriti.

Quinto, Juditha cap. 9, v. 2, non probat Simeonis factū ex orationis formulā: *Dominus Deus patris mei Simeon, qui dedit illi gladium in defensionem (id est, ultionem) alienigenarum, qui violatores exsisterunt in coniunctione suā....* sed Dei potentiam justitiamque commendat, qui peccati ponas ab alienigenis per Simeonem repetit, gladio ei tradito, quāquā Simeon casando peccaverit. Sic Ezechielis, cap. 50, v. 24, cūm sit Deus: *Et confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manū ejus, et confinabo brachia Pharaonis....* significavit indignationis furoris sui ministrum futurum Babylonis regem in Ægypti vastatione, non autem peccati expertem. Pleūrūm etiam in eedo à Simeone faciā zelum et factum cum suis adjutis interpres distinguunt: zelum seorsim spectatum laude dignum dicunt, eunque à Judithā commendat; factum verò indignum probris, illudque à Judithā sine laude præteritum. Neque improbanda omnino videtur Malvenda in hunc locum interpretatio inquietu fieri potuisse ut Judith similitate feminē, ut quisque est in actores generis sui propensor, factum parentis sui aliquoim improbandū extulerit: *Neque enim hujusmodi apices juris adē sunt mulieribus explorati.*

Io postremū locum reservamus nodum, qui nobis semper visus est gravior: illē verò non ad solam

historiam, non ad personas, non ad locum, neque ad tempus, sed ad mores Judithē attinet, qui non posse videtur cum libri sanctitate consentire. Pugnat à nobis pro veritate et divinitate historie, cuius maxima pars est Juditha, quām castissimā, atque integrissimā viduam predicanus divini consiliī plenam, divināque fortitudine præstatam. Verū ipsa Assyriorum diēcē et perpetuū mendacis fecit, et ad impudicitiam provocavit, et in laqueum induxit. Quomodo autem hēc cum tantā mulieris virtute coharentur? aut quomodo divino presidio armari versata adē mulier poterit? Orat Deum in cap. 9, v. 12, ut Holophernem sibi detur occidere; inter catena verō et aliud rogat vers. 15, ut vultus suūt venustatē, atque amatoris verbis ductor exercitus captiūr: *Catiplatur itaque oculorum suorum in me, et percuties eum ex labiis charitatis meae.* Deinde se ita polvit, compisit, ornavit, ut plus irritantiorum adhibere non posset mulier, que scandalum officeret viro. Cūm vero cœstra Assyriorum ingressa est, et ad Holophernem deducta cap. 10, v. 11, ad 14 et totū 11 capite, mendacia cumulavit mendacis, quibus in falsam spē Assyrīos adducere, et consilium fallendi tegeret, ut planē accidit. Tandem cūm princeps et imperator exercitus discedit et tecis bētis mulierem ad convivium vocasset; et autem ipsa invitaret ad flagitium, quod ignorare ipsa non poterat, paratam se respondit facere quidquid Holopherni placuisse, seque maximo honore propterea dignata, cap. 12, v. 12, ad 16. Post hac in ducis tentorium admissa est; sola ibi cum solo Holophernē nocte clausa, evidēt amittendū puditice periculo objecta, quam constuprāset homo dissolutissimus, nisi cō usq̄e vīno madūset, ut se animi impotē faceret. Hujusne totius actionis ex omni parte iniquē, et turpis autorem, motorem, aut factorem Dēm faciemus?

Equidem mallem ab altero doceri de hoc argumento, quām altero me magistro uteretur: verū ab omni me invidia liberabo, et ponam in medio sententias, nec quāquam interpetū nominabo, ne plus fortassē auctoritas quām ratio apud quādam valeat. Constitutus autem imprimis verba omnia, que Juditha protulit seu oratione, seu hostes alloquendo, totūque factum, quod ab eā cum adjunctis omnibus gestum est, non esse necessariō censenda à Spiritu sancto inspirante aut movente prōvenire, quāquā mentem consiliumque liberanda patria Deus ipse in Judithā immisit. Itaque alii interpetū, quod attinet ad verba Judithē, quae videntur mendacia, respondent mendacia non esse, quia ab hoste, qualis erat Juditha, dicuntur, aut sunt; sed insidas et stratagemata bellicā nullis nature, Deique legib⁹ interdicta. Viglet, isti autem, hostis armatus: corerit sibi damnum ab illis importetur, qui captare occasiones omnes nōcendi possunt: carcer sibi, explore, non torpescat, fidat nemini: nihil enim est quod fraudem, mendacium, aut dolum causerit. Notissimum illud est poete:

Dolus in virtus, quae in hoste requirat?

Verū non placet hēc responsio plurimi. Strategematis quidem et dolis in justo bello uti hosti licet, fingere scilicet, simulare, dissimulare, celare quid cogitet: si se ipse quis fallit, putatque teneri ab hoste quoddam consilium, cū tenetur alterum, vīto vītūt sibi imprudens; sed si quis datā operā mendacia procederit, si recta deceperit, si hostem seduxerit, si assentatus sit, si falsis consilis delinverit, si urbis statim aliter ac si descriperit, si quā dici, ea à Dei Spiritu, à Dei providentiā, à religiōnis studio proficiēt, quod sit à Judithā totū undēcim capite, contra naturalem equitatem certō facit.

Respondent autē verba Judithē veritatem esse, sed explicandā secundū voluntatē loquuntur, que, cūm non tenerorū veritatem ipsam aperire, potuit obscurē dicere, et sermonis tegumentis involvere, ut Holophernes deciperetur: ipsa autem ita verba sua, et facta comparasse, ut sensu suo veritatem contineant. Sic, inquit, exemplo sicut versiculi 12, et seq., cap. 40: *Filia sum Hebreorum, idē fugi a facie eorum, quoniam futurū agnōvi, quōd dentur vobis in dpradationē... Hinc enim verum sensum verba habent: Celeriter discessi instar fugientis, ad vos transi; ita enim res ferunt, ut nisi Deus preter communam ordinem subvenierit, atque avertit ipse immensū malum, in manus vestras tradantur: indicō autem vobis illorum secretā, id est, fame, et siti propinquum enētos Bethlēenses esse.*

Sed ne hēc quidē gravissimis interpretibus probantur, quām parū absunt à priore sententiā. Nam ille nihil disputemus de amphiboliis et mentis restrictionib⁹, paucissima quādam sunt, que explicari utcumque possunt: Juditha autem dixit multa que bonā interpretationē habere nūlo modo queant. Omīto catena, illud sum capiū 11, v. 11, Iudeos impīe proposuisse contra legem facere, ut ēst sanguinem bibere, sanctificare contingere, quod absūse omnīō à veritate lectio historie demonstrat. Et re quidē ipsa, qui Judithē sermones ita à mendacio vindicant, ut plurimum dicunt non historicā verba esse, neque humano iudicio pendenda, sed prophētica, mystica, arcanaque satis significant, se aliō torque dicta mulieris, quād ad res presentes; cū tamen loqui ipsam de presentibus rebus manifestissimum sit.

Quāmōrem ali sīa repugnantē concedunt illis, non purgari quidē omnīō à mendacio Judithā; sed mendacium frisse officiosum maximū boni causā quesūtū. Rectum, autem, erat, erat propositum, rectus consiliī finis, quo peccatum, accidente mulieris ignorātū, immunitum est. Atvero qui pium studium religiosū tuendū in ipsius animū indiderat Deus, idē certē rationē loquendi ea verba non suggestit. Itaque erravit ipsa, sed errore plani humano, et venia dignissimo, quem et multi veterum Patrum, presertim Grecoī, ut S. Augustinus testis est, cōdiderunt immoxim. Certē Iudei crassiōres, quorum odīū erat contra gentes omnes inimicas Dei Israēlis acerrimum, arbitrii sunt licere sibi, ut vitam iis qui

ad falsū cultūm impellebant, quācumque rationē eripere, ita et dolis omnībus, fraudibus, mendaciis eorum vīto insidiari. Quid mirum ergo, si in eo ipso errore et bona vīda versabatur? eū condonandum erat, non esse multis viris doctorem.

Ad alterū quod spectat de oratu, et illecebris à Judithā adhibitis ad capiendos Holophernis oculos, inquit alii, nihil peccasse Hebreum viduam, quia quod Holophernes in ejus concupiscentiam exarserit, culpa non fuit Judithē, quia nūlū alterius propter mājus aliud bonum, quod Dis disponebit, se consecutur sperabat, impeditre non temebatur. Neque enim ipsa alieni peccati causa fuit, neque elegantiā, venustas, aut ornatus feminis illiciūt amorem gignit; sed nature hominis corruptio, et latens concupiscentia peccatum partit. Non satisfacti modestioribus, puto, hēc responsio: nam aliud est non impeditre mājū; aliud irritare quāmēpām, et parare laqueum in seūm se conjicat: inō verō trahatur, si ultro in diu se et spontē nofit.

Dicunt alii, noluisse Judithā ornata illo suo esse scandalo Holopherni; sed optasse, ut honesto et casto amore caperetur, conjugiumque illi appeteret, quod sibi optabile erat pro Dei gloriā, Religionis conservatione, et populi salute. Quāmū verō probabilibus conjecturis provideret Holophernem non ad castum amorem, sed ad turpem commōtum iri; quia tamē id non ex ipso Judithā factū, sed Holophernis vītū futurū erat, justissimāque ipsa habebat causas, quare ita faceret, curare optimē potuit ut ille ad amorem pellerecetur. Factum hoc Deo probatum fuisse Scriptura testatur: nam cap. 10, v. 4, de Judithā complā suis omnībus mulieribus ornamentiū dicitur: *Cū etiam Dominus contulit splendorem; quoniam omnis ista compositionē non ex libidine, sed ex virtute pendebat...* Fortassis verū esse id potest, sed optandum esset utique, ut hēc sententia solidiore fundamento niteretur: vereor autem ne cum ea voluntate occidēt ille Holophernis, quam Judithā suscepere, hēc altera voluntas ascendēt casti et conjugialis amoris non consistat. Cetera prætereo.

Denique alii tanquā certissimum statunt, sanctam undeque fuisse Judithē voluntatem; ipsam pariter autūm gessisse ab omni impudicitia labē ac specie alienū: quare et summū Religionis studium, et omnē animi preparationē, et sapientiam, et virtutem, ut pars est, maximē commendant: atamen totum factū neque laudant, neque probant. Autem usum venustatis, a mulieribus illecebrarū, quibus amorem encupbatur, et periculum, in quod venit, accipiendo iurice, pudicitieque per vim amittende vix excusari de peccato posse, quāquā pura et sublimis ejus mens, presertim minūtū peccatum ignorātū, id promoveretur ad Deo, ut felicem exitum divino auxilio res haberet. Propterea Deus contulit splendorem, id est, majestatem tamē, gravitatem, et severitatem dignitatis forme adjunxit, que effectū quidē, ut in admirationē rapererunt Assyri milites, nō tamē ejus pudicitiam attentare.

Prohibuit etiamne Holophernes vini ei inferret, cuius pudorem tuendum ipsem sumpserat, neve eā dux abutetur, cūm in tentorium admissa est. Nam eu-nucio invitanti ad eam respondit ipsa se facturam quod Holophernes visum esset, proposito sibi honorifice ducis conditioni, que aperta erat et patens, assensum prebuit; insidiros autem invitationem cum verbis illis latetabat, dissimulauit, eique assensa certe non est, sperans utique afflustrum sibi Deum, qui non modō à periculo liberaret, verum etiam vim tribueret cogitata proficiendi.

Brevibus, felix rei evenitus demonstrat mentem et conatum nobilem liberandi ab exitio Iudei populi, ut à Deo Judithic inditum, sic esse et summis laudibus, et summā predicatione efferendū: at felix idem rei evenitus non ostendit rationes omnes obtinendi finis à Deo pariter sancta vidua aut monstratas, aut approbatas. Similia ego dicem de sanctissimā pariter feminā Rebécā, que auctor fuit Jacobo, ut ius primogeniti fratris Esā suriperit, Genes. c. 27. Potuit Juditha in rationibus eligendis privatum animi sui iudicium sequi, potuit decipi, potuit et in eo suo errore habere adjutorem Deum à perficienda quo cogitaverat. Interdum enim Deus glorie sue ostensioni, siue populi beneficio prodigia patrat opera hominum, qui in quibusdam labuntur, praesertim (fus mihi sit ita loqui, rogo) si bona fide id agant. Quid si quis paululum offendit sermone, quem sanctissimā vidua ad Holophernem habuit, in quo quiddam ambiguī verbū videtur esse, et meminerit irreligiosi reprehendēti, quibus Spīritus sanctus praeconū tribuit. Quid si præterea de delicto quod sibi videtur deprehendere, difficilemū ei esset rem purgare; hinc demittendi animi exemplum sumet, ubi videtur sanctorum hominum actiones non usquequāque omnes prædictas esse sanctitatem, in easque, dum Dei opus facerent, quidpiam et humanae infirmatis irrepsisse. Liberavi quomodo cumque, et festinanter pro rei magnitudine fidem meam; nunc articulom claudamus.

Liber Juditha auctorem ali facient Eliachimū, sive Joachimum summum pontificem, qui litteras dedit ad Israelem, ut montum angustias occuparet; ali Josuam filium Josedec, socium Zorobabelis. Iusserius, Calmetus et plurimi interpretum Israelitam nobis ignotum in captivitate detinente agressum scribere, ut fratum suorum agritudinem levaret. Verisimilior postrema haec sententia est, cū ob autographi libri scriptionem Chaldaicam, tūnq; quī librum de re in Samaria partibus gestā, everso jam Samaritico regno viuis est Esdras ignorasse, cūm sacra Volumina recensuit. Quā de causa et factum est, non modō non fuisse in Judaeorum canone historiam Judithie repertam; verum etiam in Regum et Paralipomenon libris non sttingi. Nam cū libri Regum et Paralipomenon ex historiis Regum Juda atque Israelis monumentis annalibus compositi sint; in ejusmodi verò commentariis reperi historiā non potuerit; que post evensum à Salamanassare regnum Israelis contigerat, neque

potuit eorum librorum compositor historiam commemorare.

ARTICULUS IX.

De Libro Esther.

Estheram virginem Judeam filiam Abihailis fratris Mardochaei ex Tribu Benjamin Suis urbo regia in Perside morantis Assuris rex uxore Vasti regiā duxerat sibi matrimonio, atque in thronum exeverat. Erat tū apud regem gratiosissimus quidam de stirpe Agag (ut multorum interpretum opinio est), regis Amalecitarum, qui irato factus quod Mardochaeus non daret flexo genu humillimamente obsequiū testimonia à ceteris suis exhibita, ut injuriam ueliceretur, exterrimus totius Judeice nationis Assuris imperio, et terris effuse molochatur; jamque editum à principe exorterat, que Judaeorum omnium in provinciis omnibus misericordia cedes ferent, mense adār, februario scilicet nostro, sorte electo. Mardochaeus de gentis totius porciulo atque impendeante pernicie regimū monet; adit illa regis, rogatque ut ad se veniat ad prandium, atque adducat Amaranum; prandio facto, regat iterum in posterum diem. Aman tantā honoris significatio sublatus, cogitat Mardochaei proximam necem, jubetque ex amicorum consilio excelsam trahem ergi, in quā postridē regis iussu Mardochaeus suspenderetur. Interea regi noctem somno vacuam peragunt, iubentique legi sibi priorum temporum commentarios, in memoriam redit olim à Mardochaeo detectas vite sue structas insidias. Volens autem hominem de se bene meritū premio donare, præcepit Aman Mardochaeum regis vestibus indutum, diademate coronatum, equo regio incidentem per urbem circumduci. Regina, finito convivio, se Judeanam esse regi significat, quod anteā, à patruo Mardochaeo edacta, celaverat; de Amanan in se totumque Iudecum populum crudelitatem conqueritur. Rex, cognitā Amanan improbitate, iubet principem regiā benevolentia abutentem eidem trahi affligi quam Mardochaeo paraverat; edictum contra Judeos latum revocat, novumque signat gratiā Judeorum, quo de iniuris uelocius valeant ipso die primū suę ipsorum intercessioni prefinito. Festum Purim, id est, sortitum, inde à Iudeis perpetuo celebratum est in gratiarum actionem pro insigni adē beneficio.

De libro in hoc referunt historia, tria principiū queruntur. Primi, quis libri auctor; secundi, an divinus liber sit, et totus divinus, qualē in Vulgatā nostra habemus, septem capitibus locupletiore quā in hebreacis codicibus; tertii, quo tempore historia evenerit. Non enim in hac re explicanda justō prolixores Exordiam ab inquirendo auctore, qui tam non constat. Epiphanius, Augustino, Isidoro visus est auctor libri Esdras; Eusebius recentior scriptor tribuit; quidam Joachimum summum Judaeorum pontificem, Josedechi nepotem, arbitrantur historiam texuisse; plerique Mardochaei opus ascribunt, ad quod etiam nonnulli manu apposuisse Estheram adiungunt. Isti se id deprehendere dicunt ex nono libri

capite, v. 29, in quo referuntur Mardochaeus et Esther ad Iudeos scr̄p̄tis. Verū, ejus loci imagine decepti, sati non caverunt ibi non de toto libro scriptorem loqui, sed de epistolis à Mardochaeo in omnes Assueri provincias ad Iudeos missis, ut diem Purim, sive sortitum, solemnem agrent, propter rejectum in capita inimicorum iudeici nominis malum; quas quidem epistolas, et in librum insertas non negantur. Capite enim 9, v. 20 et 21, dicitur: *Scriptū itaque Mardochaeus omnia hæc, et litteris comprehensa misit ad Iudeos qui in omnibus regiās provinciis morabantur, tam in vicino positis, quām procul, ut quattuor decimam et quintam decimam diem mensis adār pro festis suscipiant, et revertere semper anno solemniter celebrarent honore;* vers. 23: *Suscepserunt Iudei in solennem ritum cuncta quo eo tempore facere caperant, et quas Mardochaeus litteris facienda mandaverat;* et vers. 29: *Scripteruntque Esther regina filia Abihail, et Mardochaeus Iudeas etiam secundam epistolam, ut omni studio dies ista sollemniter sancitur in posterum.* Haec verba indicant libri auctorem, qui Mardochaei litteras et Iudeorum ritum deinceps observatum adoptavit, Mardochaeum nō esse. Quamobrem nihil magis consenserunt est, quām magna Synagogam in admirabilis rei memoriam et significacionem cause, unde festum Purim institutum est, jussisse librum scribi, quem et ipsa probavit, et in sacrum Librorum canonem relatus; que opinio est Thalmudistarum propriū ad veritatem accedens, et multorum suffragio confirmata.

Liber primum hebreaco idiomate scriptus, et canon Scripturarum appositus clarum adē testimonium veritatis et auctoritatis, non modō à magna Synagogā, verū etiam à toto Judaeorum populo, atque à Christi Ecclesiis obtinuit, ut impī à Lutherano quibusdam et Anabaptistis tragedia videatur, et parabolica commentatio carens dignitatem. Numquid celeberrimus dies in hilaritate et latitudo transfiguris precipitū quia narrata est fabula? Numquid etiam omnibus antiquitatis temporibus, ut in lib. 2 Machab., cap. 15, v. 57, et Theodosiano codice, Tit. de Judaeis, 1. *Judaeos*, 11, manifestè traditur, letatū semper à populo Iudeo est, reverente Mardochaei die, propter confitam olim causam, ultiōnemque de iniiciis imaginariam, in qua divinitus virtutem eluixisse fingeretur?

De septimo postremi capitulis quidam à versiculo 4 capitis 10 acris disputatur. Cū enim ea in hebreaco exemplari desiderantur, putant heterodoxi additamenta esse libro Esther facta sine delecto et auctoritate ad ornandam historiam, insita sententia, quas cogitare et loqui potuerint, qui tum temporis interfuerunt, cū res evenit. Cū parti et faventur primū nonnulli Catholicon Rabanus Maurus, Hugo Carensis, Lyranus, Paulus Burgensis, Cajetanus, Pagninus, ad quos mirum est et Sextum Senensem se applicuisse, rati Græcum interpretēre de suo, que ex tempore dīcī audiri poterant, addidisse, ut mos est historicis scribere. Nos verò non possumus non proflare, sepius illa capita ejusdem esse dignitatis, ac reliqua liber sit, licet nunq; in hebreacis voluminibus desideren-

tur. Universē enim Ecclesie à Apostolorum temporibus, et Patrum omnium tam Graecorum quam Latinorum fides hæc fuit, librum Estheris, ut nunc in Vulgata latīna exhibetur, uberiorem hebreacis codicibus divinum esse totum atque canonicum. Probārunt scilicet illi Estheri volumen, cujusmodi in omnibus Ecclesiis legebatur, illudque ipsum quod à majoribus acceptarunt; aqui unum era à majoribus transmissum, ab omnibus similiiter Ecclesie usurpatum, cum illis quæ additamenta adversarii appellant; totum ergo quale habemus, probārunt. Non erant tunc variāria exemplaria, neque in uno codice fusione oratio, in alio briefer, ut suspicione locus esse possit, recepta solum novam priora capita, reliquis privato iudicio relictis. Quare in Ecclesiis canonem omnia ea perpetuō conclusa sunt, que tandem Tridentini Patres aperiūt canonica esse declarārunt. Sanè in interpretum septuaginta seniorum versione additamenta illa obtinuisse tradidit S. Hieronymus præfatione in hunc locum dicens, se ordinem prosequi etiam in Septuaginta editione maluerit. Praserint verò Origenes, si quis alter est in sacrarum Litterarum scientiā versatus, in epistola ad Julianum Africanum, et tomis in Joannem multa protulit, atque inter cetera preces Mardochaei, et Estherā cap. 43 et 44, ex Graecis Estherae codicibus, quos à Septuaginta translatos censuit: *In libro Esther, qui est iuxta Septuaginta.*